

Monika Sagała

Uniwersytet Jagielloński

PAMIĘTANIE I ZAPOMINANIE W KULTURZE
PRZYPADEK TADEUSZA SADOWSKIEGO, PSEUDONIM TOMO

Hayden White twierdził, że „historia, czy w ogóle każdy rodzaj badań przeszłości, jest oparta głównie na sferze wyobraźni”¹. To, co miało miejsce w przeszłości, poddawane jest próbom udokumentowania, opisu, wyjaśnienia, ale z czasem z różnych powodów ulega przekształceniom i deformacji, w szczególności wtedy, gdy brakuje rzetelnych faktów i źródeł. Ponadto, każdy z żyjących świadków może w inny sposób zapamiętać to samo wydarzenie – w tym przypadku mamy zatem do czynienia z pamięcią indywidualną, o której Józef Brynkus pisał: „Indywidualną pamięć należy postrzegać w kategoriach nie przeciętności, ale jednostkowości”². Należy zatem wziąć pod uwagę, że każdy odbiera to samo zjawisko nieco inaczej i zapamiętuje inne szczegóły. W przeciwieństwie do pamięci indywidualnej pamięć zbiorowa jest bardziej jednolita i można „dostrzec jej monokulturowy charakter”³. W pamięci zbiorowej można odnaleźć pewną zbieżność, podobieństwo w postrzeganiu danego wydarzenia. Do tych zjawisk należy zatem podchodzić w odmienny sposób, ponieważ człowiek inaczej postrzega dane zjawisko historyczne indywidualnie, a inaczej patrzeć może na nie zbiorowość. Jacques Le Goff pisał o pamięci:

Pamięć jest zasadniczym elementem tego, co od niedawna nazywa się tożsamością indywidualną lub zbiorową. Poszukiwanie tożsamości, z zapamiętaniem i obawą, jest jednym z podstawowych działań dzisiejszych jednostek i społeczeństw. Pamięć zbiorowa jest jednak nie tylko zdobyczą, lecz także narzędziem i celem władzy⁴.

¹ H. White, *Polityka czasów nowoczesnych a sfera wyobraźni historycznej*, przeł. T. Dobrogoszcz [w:] H. White, *Przeszłość praktyczna*, red. E. Domańska, Kraków 2014, s. 67.

² J. Brynkus, *Rola pamięci zbiorowej i indywidualnej w konstataowaniu faktów historycznych* [w:] *Historia, pamięć, tożsamość w edukacji humanistycznej*, T. 1: *Historia i edukacja*, red. nauk. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, U. Kicińska, Kraków 2013, s. 38.

³ Tamże.

⁴ J. Le Goff, *Historia i pamięć*, przeł. A. Gronowska, J. Stryczyk, Warszawa 2007, s. 155.

Zainteresowanie przeszłością, powracanie do niej oraz poszukiwanie źródeł historycznych jest zatem procesem charakterystycznym dla współczesnego człowieka. Z kolei jednym z elementów tego procesu jest ekspozycja ważnych postaci historycznych zasłużonych dla kraju czy pewnej idei. Istotne jest, że na kształtowanie się pamięci w społeczeństwie można wpływać. Również White pisał o tym, że historia może zostać poddana kontroli:

Co więcej, duży niepokój musi budzić fakt, że „historia”, „świadomość historyczna” czy też „wiedza historyczna” już od długiego czasu funkcjonuje dosyć skutecznie jako jedno z narzędzi stosowanych przez panujące grupy społeczne w celu „kontrolowania wyobraźni” większości bądź przynajmniej elit powołanych do kontrolowania większości – do działań, które amerykańscy ideolodzy okresu zimnej wojny nazwali „zdobywaniem ludzkich serc i umysłów”⁵.

Powtarzanie utartych stwierdzeń, przypominanie o pewnych istotnych wydarzeniach, przywoływanie zasłużonych osób, uroczyste obchody rocznic – to wszystko sprawia, że z czasem zostają one utrwalone w pamięci zbiorowej. Historia może zostać w określony sposób przedstawiona, a pewne zjawiska czy postaci przekształcone: wyjaśniane w rozmaity sposób albo pomijane, z czasem mogą ulec wręcz zapomnieniu w pamięci zbiorowej. Z kolei Józef Brynkus pisze o tym, jakie czynniki decydują o tym, że coś zostaje utrwalone w pamięci:

W przypadku pamięci zbiorowej ten proces [zapamiętywania – M.S.] związany jest bardziej z formą i sposobem przekazywania. Powszechnie zapamiętywane są te wydarzenia, które mają wyrazistszą formę przedstawienia rzeczywistości dziejowej, co nie wyklucza, ale też nie jest konieczne do tego, by uczestniczył w nich posiadacz takiej pamięci. Wystarczy, że przez określony sposób ich przekazu zostaną one zakorzenione w pamięci⁶.

Zachowanie chłodnej oceny powinno stanowić podstawę przy analizie i interpretacji wydarzeń historycznych, a szczególnie takich, wokół których narosło wiele sprzecznych informacji i opinii. Postać Sadowskiego i jego partyzancka działalność stanowią właśnie taki przykład.

II WOJNA ŚWIATOWA NA TERENIE JUGOSŁAWII

Trzy dni po wybuchu II wojny światowej w 1939 roku Jugosławia ogłosiła neutralność. Wydarzenia związane z działaniami na froncie nie ominęły jednak tego państwa. Gdy III Rzesza miała dokonać inwazji na ZSRR w 1941 roku, faszystowskie Włochy zaatakowały Grecję. Państwo niemieckie

⁵ H. White, dz. cyt., s. 79.

⁶ J. Brynkus, dz. cyt., s. 41.

potrzebowało dodatkowego wsparcia na Bałkanach, aby zrealizować swój cel strategiczny, dlatego rozpoczęło starania o przyłączenie się nowych państw do paktu berlińskiego. Po zabiegach dyplomatycznych Jugosławia przystąpiła do niego 25 marca 1941 roku. Decyzja władz spotkała się jednak z oporem społeczeństwa, a wśród polityków zawiązał się spisek i 27 marca doszło do udanej próby zamachu stanu. Dotychczasowy rząd został obalony, a królem został Piotr II Karadziorđiewicz (Petar II Karađorđević)⁷. W konsekwencji tego przewrotu Rzesza Niemiecka zaatakowała Jugosławię 6 kwietnia 1941 roku, zaś oficjalna kapitulacja państwa została podpisana 17 kwietnia 1941 roku. Dotychczasowe państwo zostało podzielone. Na terytorium Jugosławii powstało między innymi Niepodległe Państwo Chorwackie oraz Serbia z marionetkowym rządem na czele.

W okupowanym kraju szybko rozwinął się ruch oporu wobec okupanta, który podzielił się na dwie grupy: jedna skupiała się pod sztandarem Komunistycznej Partii Jugosławii (na czele powołanej przez nią Komisji Wojskowej stanął Josip Broz Tito), natomiast druga powstała pod dowództwem Dragoljuba (Draży) Mihailovicia. Partyzanci pod wodzą Tity stanowili jednak licniejszą grupę (pod koniec wojny w ich szeregach walczyło ponad 140 tysięcy osób)⁸. W maju 1941 roku w Komisji Wojskowej zapadła decyzja o przygotowaniach do zbrojnej walki, a w lipcu wybuchło w Jugosławii powstanie zorganizowane przez komunistów⁹.

Jednym z uczestników walk prowadzonych przez partyzantów pod wodzą Tity był Polak, Tadeusz Sadowski (1922–1944), podczas wojny w Jugosławii noszący pseudonim Tomo. Po zakończeniu wojny wykreowano go jako lokalnego i ponadnarodowego bohatera i w Polsce, i w Jugosławii, gdzie podjęto szereg inicjatyw, które miały na celu podtrzymanie pamięci o jego działalności. Przez lata informacje o Polaku były przekazywane ustnie i uległy zniekształceniu, w tym nawet podstawowe dane, jak nazwisko czy miejsce urodzenia. Ponad 70 lat po jego śmierci wiele faktów z jego życia jest niejasnych, szczególnie tych z okresu partyzanckiego.

ZACHOWYWANIE PAMIĘCI O POLSKIM PARTYZANCIE PO WOJNIE

Pamięć o Sadowskim po zakończeniu II wojny światowej została odświeżona dzięki przypadkowemu odkryciu i nagłośnieniu osoby Polaka przez słoweńskiego dziennikarza, Drago Kralja, który dowiedział się o polskim partyzancie przy okazji poszukiwania informacji do artykułu o słoweńskich partyzantach, a następnie zbierał dostępne materiały

⁷ M. T a n t y, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2013, s. 223, 226, 228–229.

⁸ Tamże, s. 234–235, 244–245.

⁹ W. F e l c z a k, T. W a s i l e w s k i, *Historia Jugosławii*, Wrocław [i in.] 1985, s. 484–485.

i informacje na jego temat. Efektem jego pracy były artykuły dotyczące polskiego partyzanta w jugosłowiańskich oddziałach opublikowane w słoweńskim czasopiśmie „Mladina”; również w Polsce został opublikowany poświęcony jemu artykuł w marcu 1962 roku w tygodniku „Dookoła Świata”, po którym do redakcji zgłosili się krewni Sadowskiego¹⁰. Artykuł, choć sygnowany nazwiskiem Drago Kralja, zawierał informacje mijające się z prawdą (jak choćby to, że Tomo pochodził z Kleczy, a jego siostry walczyły w radzieckim lotnictwie, nawet nazwisko Sadowskiego było nieco zniekształcone)¹¹. Z publikacji tej wyłania się natomiast postać młodego, ambitnego partyzanta, odznaczającego się odwagą w walce z okupantem:

Tomo wyróżniał się zadziwiającą odwagą, rwał się do walki. I te ciągle pomysły! Zawsze tak coś wykombinował, byle tylko Niemcom zaszkodzić, a towarzysze z niejednej opresji wyszli cało dzięki jego fortelom. [...] Rychło Niemcy jakoś się dowiedzieli, kto płata im przykre figle, przestali być pewni siebie, gdy w okolicy pojawiał się Tomo. Podobnie i do innych partyzanckich oddziałów dotarły opowiadania o wyczynach Polaka. Po obu stronach walki narastała legenda Tomo¹².

Do szerzenia pamięci o Sadowskim przyczynił się w dużej mierze Jerzy Woydyłło, który po publikacji w „Dookoła Świata” zbierał o nim materiały (rozmawiał z jego rodzicami i polskimi przyjaciółmi, spotkał się także z jego towarzyszami broni w Jugosławii¹³) i na ich podstawie napisał wspomnianą książkę. Jest to beletryzowana biografia Sadowskiego, obejmująca jego losy od dzieciństwa spędzonego w Babicy, poprzez perypetie wojenne, aż po brawurowe akcje wymierzone w hitlerowców i bohaterską śmierć. Autor zamieszcza nadto informacje o innych Polakach walczących w Jugosławii podczas II wojny światowej. Publikacja Woydyłły zawiera sporo szczegółów z życia Sadowskiego, okraszona jest również wypowiedziami towarzyszy jego partyzanckiej działalności i rodziców. Ponadto autor stara się kreślić tło historyczne wydarzeń, w których brał udział Sadowski.

Tomo został ukazany jako odważny chłopiec, pilny uczeń, chętny do pracy w domu. Po wybuchu wojny pracował u niemieckiego gospodarza w pobliskiej miejscowości włączonej do Rzeszy. W pracy starał się pomagać rodakom, ale też podejmował pierwsze próby sabotażu. Postać Sadowskiego jest idealizowana: „Wśród swoich czuł się jak w domu. Bawił niemowlęta, coś tam zreperował, czasem któreś list napisał do uwięzionego w stalagu

¹⁰ J. W o y d y ł ł o, *Tomo. Polak wśród jugosłowiańskich partyzantów*, Warszawa 1966, s. 212–213.

¹¹ D. K r a l j, *Tomo*, „Dookoła Świata”, 1962, nr 11, s. 23.

¹² Tamże, s. 24.

¹³ J. W o y d y ł ł o, dz. cyt., s. 213–221.

męża”¹⁴. Pełen zapału i chęci walki z Niemcami, a także zmęczony wyczerkaniem na wieści i bezczynnością po utracie pracy, dobrowolnie wyruszył do austriackiego Mallnitz do pracy w kamieniołomach. Pełen emocji dziewiętnastolatek żegna się z rodziną: „Popatrzył jeszcze na święte obrazy nad łóżkiem, na znajome sprzęty, przeżegnał się, zajrzał do komórki, gdzie leżała krowa, i sięgnął po węzełek”¹⁵. Narrator uprzedza fakty, informuje czytelnika o tym, że było to ostatnie spojrzenie Sadowskiego na rodzinny dom. Chłopak podjął pracę w kilku miejscach, wreszcie w Villach poznał Słoweńca o imieniu Froša, który wciągnął go do działalności partyzanckiej: „Aż czerwieniał z emocji, słuchając opowiadań o wysadzanych mostach, bitwach z faszystami, nowej władzy na wyzwolonych terenach”¹⁶.

Tomo partyzant jest przedstawiany jako modelowy bohater w walce z okupantem, który wykazuje się odwagą graniczącą z brawurowym szaleństwem i w zgodzie z duchem partyzanckiej przysięgi: „śmierć faszystom – wolność narodowi”¹⁷. Autor zatem pokazuje Sadowskiego jako dojrzałego partyzanta, oddanego walce o wolną Jugosławię, ale niezapominającego o rodzinnym kraju. Uczestniczy on w licznych akcjach dywersyjnych, poprzez aktywny udział w walce chce zagłuszyć myśli o rodzinie w Polsce (w chwili słabości pisze listy do rodziców: „Nie trąpcie się o mnie. Mnie jest tu dobrze. Urządzą polowania na ludzi”¹⁸). Jako partyzant bezwzględnie tropił nie tylko faszystów, ale również zdrajców wśród swoich towarzyszy. Uczestniczył w głośnych akcjach wysadzenia kopalni rtęci w miejscowości Idrija i składu paliwa w Jaskini Postojna. Stawał się coraz bardziej znany zarówno wśród partyzantów, jak i okupantów. Gdy w jednej z akcji stracił pistolet, opuściła go dotychczasowa niezłomna pewność siebie, coraz częściej obawiał się, że straci życie podczas potyczki z okupantem („Boję się, że kiedyś zgubi mnie odwaga”¹⁹). Rozmyślał nad swoją powojenną przyszłością. Ostatnią akcją polskiego partyzanta był atak na bunkry w pobliżu miejscowości Praprotno. Podczas odwrotu Sadowski został śmiertelnie zraniony.

Wydaje się zatem, że Tomo to wzór do naśladowania, bohater narodowy. W historii doszukuje się wyidealizowanych postaci, ludzi bez skazy, ale nie można – jak twierdzi White – podchodzić do wykreowanych bohaterów bezkrytycznie:

¹⁴ Tamże, s. 35.

¹⁵ Tamże, s. 39.

¹⁶ Tamże, s. 52.

¹⁷ Tamże, s. 81.

¹⁸ Tamże, s. 144.

¹⁹ Tamże, s. 199.

Oczywiście jeśli domagamy się od historii dostarczenia nam modeli, przykładów, ideałów, precedensów, alibi bądź usprawiedliwienia, musimy założyć, że wiedza o przeszłości jest quasi-naukowa, a przynajmniej tak „pewna” jak dowody dostarczane sądowi przez prawników. Ponieważ wiedza historyczna może zostać uznana za „naukową” jedynie w najwęższym znaczeniu tego słowa, [...] każde odwołanie do przeszłości musi angażować nie tylko intelekt, lecz także inne zdolności, na przykład to, co nazywamy „wyobraźnią”, albo to, co określamy jako wolę²⁰.

Sadowski został po wojnie wykreowany na bohatera narodowego. W Jugosławii Tomo przetrwał w zbiorowej pamięci po zakończeniu wojny, czego wyrazem było uczczenie pamięci polskiego partyzanta. Sadowski został w 1944 roku pochowany pod miejscowością Hrastavnik w zbiorowej mogile (pochowani są tam także dwaj inni partyzanci), nad którą został postawiony pomnik w 1963 roku²¹. W 1973 roku jego grób nawiedzili przedstawiciele Krakowa oraz rodzice. W 1978 roku Tadeusz Sadowski został patronem filii szkoły podstawowej w miejscowości Bukovica i na pamiątkę tego wydarzenia została odsłonięta tablica ku jego czci²². Do szkoły przybywały delegacje polskich władz²³. W 2008 roku szczątki doczesne Polaka zostały przeniesione do mogiły pod miejscowością Škofja Loka²⁴.

Bogdan Szpila napisał, że Sadowski cieszył się sławą w Jugosławii (teraz w Słowenii). Także w PRL-u był on przedstawiany jako wielki bohater:

W 1973 roku Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej nadało imię Tomo Szkole Podstawowej w Wysokiej, na cmentarzu wojennym w Wadowicach stanął pomnik, wmurowano pamiątkową tablicę na domu rodziny Sadowskich, organizowano rajdy „ku pamięci”, a szlak turystyczny wiodący ze Stanisławia Dolnego do Wadowic nazwano imieniem bohaterskiego partyzanta²⁵.

Wspomniany w artykule Szpila turystyczny szlak pieszy łączy Kalwarię Zebrzydowską i Wadowice, jest oznaczony kolorem żółtym. Szlak wytyczono

²⁰ H. White, dz. cyt., s. 78.

²¹ Stowarzyszenie byłych bojowników o wyzwolenie narodowe w miejscowości Škofja Loka, <http://zbnobskofjaloka.weebly.com/bukovica.html> (dostęp 29.11.2016).

²² Strona internetowa szkoły – <http://www.groharca.si/index.php/ps-bukovica> (dostęp: 29.11.2016).

²³ Informacje zostały udostępnione przed kierownik szkoły w Bukovicy.

²⁴ W miejscowości Preski do dzisiaj znajduje się pamiątkowy obelisk. Zob. Stowarzyszenie byłych bojowników o wyzwolenie narodowe w miejscowości Škofja Loka, <http://zbnobskofjaloka.weebly.com/bukovica.html> (dostęp: 29.11.2016).

²⁵ B. Szpila, *Zapomniany bohater*, [beskidzka24.pl](http://www.beskidzka24.pl) – Regionalny Portal Informacyjny, http://www.beskidzka24.pl/wadowice/artukul,zapomniany_bohater,15301.html (dostęp: 29.11.2016).

w 1981 roku, zaś jego trasa wiedzie obok domu rodzinnego Tomo, a także Szkoły Podstawowej w Wysokiej noszącej jego imię (jej filia znajdowała się w Babicy)²⁶. Inicjatorem powstania szlaku był Stanisław Dobroski z PTTK, a I Rajd Przyjaźni Polsko-Jugosłowiańskiej im. Tomo został zorganizowany w 1984 roku²⁷.

W monografii ziemi wadowickiej znajduje się informacja o Sadowskim:

Z Babic pod Wadowicami pochodził Tadeusz Sadowski (1922–1944), pseud. „Tomo”, bohaterski partyzant jugosłowiański, który w czasie ostatniej wojny walczył z hitlerowcami na terenie Słowenii. Na cmentarzu w Tomicach jest symboliczny grób T. Sadowskiego²⁸.

W Wadowicach na cmentarzu wojskowym stanął symboliczny pomnik Sadowskiego. Według zapisu w Kronice Miasta Wadowic w 1973 roku została sprowadzona do miasta urna z ziemią z terenu Jugosławii, a na cmentarzu odsłonięto pamiątkowe popiersie (nie zachowało się)²⁹. Tomo był zatem do lat osiemdziesiątych traktowany jako wielki bohater, a w jego rodzinnych stronach podjęto szereg inicjatyw mających na celu uczczenie jego pamięci.

TOMO WE WSPÓŁCZESNEJ PAMIĘCI

Istotną zmianę w kształtowaniu pamięci o Sadowskim przyniosły lata dziewięćdziesiąte XX wieku, gdyż wówczas pamięć o nim zaczęła stopniowo wygasać, chociaż jego nazwisko pojawiało się w niektórych publikacjach. Wspominają o nim autorzy przewodnika turystycznego po Słowenii przy opisie walorów turystycznych Jaskini Postojnej:

Pod ziemią w czasie wojny był niemiecki skład paliwa – w kwietniu 1944 roku został on wysadzony w powietrze przez partyzantów, którzy do Jaskini Postojnej dotarli z Czarnej Jaskini. Oddziałem tym dowodził Polak Tadeusz Sadowski, ps. Tomo³⁰.

²⁶ A. S i e m i o n o w, *Ziemia Wadowicka. Monografia turystyczno-krajoznawcza*, Wadowice 1984, s. 538–539.

²⁷ M. W i t k o w s k i, *Pomniki i tablice z lat 1945–1989*, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUKEwiv97ru0s3QAhVMjiwKHZv3CAUQFgguMAM&url=http%3A%2F%2Fbip.malopolska.pl%2Fumwado wice%2FDownload%2Fget%2Fid%2C1340282.html&usq=AFQjCNH_f_SCjvlp_6MFsQT4Er32N3tM8g&cad=rja (dostęp: 29.11.2016).

²⁸ A. S i e m i o n o w, dz. cyt., s. 143. W opisie pojawiają się dwa błędy – prawidłowa nazwa miejscowości, z której pochodził Sadowski, brzmi Babica, a cmentarz wojskowy znajduje się nie w Tomicach, ale w Wadowicach.

²⁹ Zob. M. W i t k o w s k i, dz. cyt.

³⁰ M. D o b r z a ń s k a - B z o w s k a, K. B z o w s k i, *Słowenia. Słoneczna strona Alp*, Kraków 2005, s. 139.

Również Sławomir Koper pisze o udziale Tadeusza Sadowskiego w tej akcji, po której pozostały ślady w postaci osmolonych ścian w jaskini³¹. W 2013 roku na portalu regionalnym (beskidzka24.pl) został opublikowany wspomniany artykuł *Zapomniany bohater*, prezentujący sylwetkę Tomo³². Jego autor przybliżył ponadto wydarzenia, które przyczyniały się do zagłuszania pamięci o partyzancie (jak choćby zmiana patrona szkoły w Wysokiej) i próbuje dociec, jakie były przyczyny takiego obrotu sprawy. Z przeprowadzonych rozmów nie udaje mu się postawić jednoznacznej diagnozy tego zjawiska, choć jednym z powodów wypierania Sadowskiego ze zbiorowej pamięci może być udział Polaka w szeregach komunistycznej partyzantki³³.

Współcześnie nazwisko Sadowskiego widnieje na stronach internetowych opisujących walory turystyczne regionu wadowickiego i nadal jest on wspomniany w kontekście żółtego szlaku turystycznego noszącego jego imię³⁴. Inaczej jest w przypadku szkoły w Wysokiej, która od roku 1993 nosi imię nowego patrona (Zespół Szkół Publicznych im. Poległych za Ojczyznę w latach 1939–1945)³⁵, a na stronie internetowej placówki brakuje wzmianki o tym, że w przeszłości nosiła imię Tomo³⁶. Na cmentarzu wojskowym w Wadowicach do dziś znajduje się pomnik ku czci Sadowskiego³⁷, także na ścianie jego domu rodzinnego w Babicy wciąż wisi tablica informująca:

W tym domu urodził się i mieszkał Tow. Podporucznik Tadeusz Sadowski „Tomo” 1 VII 1922 – 27 X 1944. Żołnierz – partyzant Narodowo-Wyzwoleńczej Armii Jugosławii. Zginął bohaterską śmiercią w walce z okupantem hitlerowskim. Za naszą i waszą wolność³⁸.

³¹ Zob. S. K o p e r, *Chorwacja. Przewodnik historyczny*, Warszawa 2011, s. 85–86.

³² B. S z p i l a, dz. cyt.

³³ Tamże.

³⁴ Zob. *Szlaki turystyczne Małopolski*, <http://malopolska.szlaki.pttk.pl/2460-pttk-malopolska-babica> (dostęp: 29.11.2016); „W Górach. Kwartalnik turystyczny”, <http://www.wgorach.com/index.html?id=65617> (dostęp: 29.11.2016); *Nasza Łgota – internetowa kronika wsi*, <https://naszalgota.wordpress.com/walory-turystyczne/wedrowki-pieszpo-szczytach-gor/> (dostęp: 29.11.2016) – na stronie jest informacja o tym, że szlak upamiętnia postać „legendarnego partyzanta” oraz Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Kalwarii Zebrzydowskiej; *Informacja Turystyczna*, <http://it.ckstkalwaria.com/atrakcje/szlaki/> (dostęp: 29.11.2016) – tutaj również pojawia się wzmianka o „legendarnym partyzancie”.

³⁵ B. S z p i l a, dz. cyt.

³⁶ Zob. *Zespół Szkół Publicznych w Wysokiej*, <http://www.gimwysoka.iap.pl/2.html> (dostęp: 24.11.2016).

³⁷ Zob. *Wadowickie ślady historii*, oprac. Z. Jurczaka [i in.], Wadowice 1987, s. 56–57.

³⁸ M. W i t k o w s k i, dz. cyt.

Pomnik Tadeusza Sadowskiego ps. Tomo, Słowenia 9 maja 2016 rok

Wzmianka o Sadowskim pojawiła się także w *Planie odnowy miejscowości Babica na lata 2009–2015* opublikowanym w 2009 roku, gdzie w historii miejscowości widnieje zapis:

Z Babicy pochodził poległy w latach II wojny światowej jako bohater partyzancki Jugosławii Tadeusz Sadowski „Tomo”, określany jednak dzisiaj – w świetle oficjalnych dokumentów wywiadu angielskiego na Bałkanach – jako postać bardzo niejasna³⁹.

Interesujące jest także to, że nadal pojawiają się błędy w podstawowych danych biograficznych Tomo – jak choćby błędny zapis jego imienia („SADOWSKI Tomasz”)⁴⁰, różnice w datach jego urodzenia (w książce Woydyły pojawia się data 1 lipca 1922)⁴¹ i śmierci (Tomo zginął 14 października 1944 roku, w artykule Szpili pojawia się data 27 października 1944, a w artykule na stronie „The Slovenia Times” – 23 października 1944)⁴².

W ostatnich miesiącach zauważa się ponowne zainteresowanie działalnością Sadowskiego. W dniu 9 maja 2016 roku w obecności ambasadora

³⁹ *Plan odnowy miejscowości Babica na lata 2009–2015*, s. 9, <http://bip.malopolska.pl/umwadowice/Article/get/id,150479.html> (dostęp: 29.11.2016). Jeden z autorów nie potrafił wskazać źródła informacji o wywiadzie angielskim. Zob. B. Szpila, dz. cyt.

⁴⁰ *Strony o Polakach w Bośni*, <http://polacy-w-bosni.pl/?zabici-polacy-w-czasie-ii-wojny-swiatowej-1941-1946-na-terenie-bosni-i-terenach-przyleglych,34> (dostęp: 29.11.2016).

⁴¹ Zob. J. Woydyło, dz. cyt., s. 39.

⁴² Zob. *Aneks* [w:] B. Szpila, dz. cyt. oraz „The Slovenia Times”, <http://www.sloveniatimes.com/memorial-to-polish-wwii-soldier-unveiled-in-postojna> (dostęp: 29.11.2016).

RP w Lublanie i prezydenta Słowenii został odsłonięty pomnik ku czci Tomo i jego towarzyszy w pobliżu Jaskini Czarnej (przez korytarz wiodący z Jaskini Czarnej partyzanci dotarli do składu benzyny zlokalizowanej w Jaskini Postojna). Prezydenci Polski i Słowenii chcieliby, „aby miejsce, gdzie stanął pomnik stało się corocznym wydarzeniem służącym umocnieniu przyjaźni polsko-słoweńskiej”⁴³. Świadczy to o rosnącym zainteresowaniu postacią polskiego partyzanta i udziałem Polaków w walkach na jugosłowiańskiej ziemi.

W podsumowaniu trzeba zauważyć, że wokół postaci Sadowskiego i jego działalności na Bałkanach wciąż pozostaje wiele pytań bez odpowiedzi. Coraz mniej jest naocznych świadków dramatycznych wydarzeń z II wojny światowej. Po śmierci, Tomo został uczczony jako jeden z bojowników o wolną Jugosławię, w Polsce została przywołana pamięć o polskim bohaterze walczącym poza granicami okupowanej ojczyzny. Po latach propagowania jego bohaterstwa w latach dziewięćdziesiątych doszło w Polsce do stopniowego wyciszania zbiorowej pamięci. Zapewne łączy się to z jego działalnością w oddziale pod sztandarem partii komunistycznej. Inaczej było w Słowenii, gdzie pamięć o polskim partyzancie była stale podtrzymywana.

Jednak dostrzegalne są również pewne zmiany w postrzeganiu Sadowskiego w ostatnich latach w Polsce (na przykład wzmianki w książkach o jego wyczynie w Jaskini Postojna), ale wciąż nie przywrócono mu takiego miejsca w pamięci, jakie niegdyś zajmował. Z kolei w Słowenii można zauważyć rosnące zainteresowanie osobą polskiego partyzanta, czego wyrazem jest nowe miejsce jego pochówku oraz uroczyste odsłonięcie pomnika w pobliżu Jaskini Czarnej. Sadowski jest dzisiaj ukazywany jako bohater II wojny światowej i może stać się symbolem łączącym dwa narody, polski i słoweński, borykające się z bolesną historią. Dzisiaj Tomo może stać się źródłem dumy narodowej oraz wzorem nie tylko heroicznej odwagi, ale także poszanowania dla innych i ponadnarodowej współpracy w imię wspólnych celów.

⁴³ *Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Lublanie*, http://www.lublana.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/odsloniecie_pomnika_tadeusza_sadowskiego_ps_tomo_channel =www (dostęp: 29.11.2016). Zob. także „The Slovenia Times”, dz. cyt.

BIBLIOGRAFIA

- Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Lublanie, http://www.lublana.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/odsloniecie_pomnika_tadeusza_sadowskiego__ps___tomo_?channel=www (dostęp: 29.11.2016)
- J. Assman, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przeł. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008
- J. Brynkus, *Rola pamięci zbiorowej i indywidualnej w konstataowaniu faktów historycznych* [w:] *Historia, pamięć, tożsamość w edukacji humanistycznej*, T. 1: *Historia i edukacja*, pod red. B. Popiołek, A. Chłosty-Sikorskiej, U. Kicińskiej, Kraków 2013
- Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Kalwarii Zebrzydowskiej. Informacja Turystyczna, <http://it.ckstkalwaria.com/atracje/szlaki> (dostęp: 28.11.2016)
- M. Dobrzańska-Bzowska, K. Bzowski, *Słowenia. Stoneczna strona Alp*, Kraków 2005
- W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław [i in.] 1985
- S. Koper, *Chorwacja. Przewodnik historyczny*, Warszawa 2011
- D. Kralj, *Tomo*, „Dookoła Świata”, 1962, nr 11
- „W Górach. Kwartalnik turystyczny”, <http://www.wgorach.com/index.html?id=65617> (dostęp: 24.11.2016)
- J. Le Goff, *Historia i pamięć*, przeł. A. Gronowska, J. Stryczyk, Warszawa 2007
- Nasza Lgota* – internetowa kronika wsi, <https://naszalgota.wordpress.com/walory-turystyczne/wedrowki-piesze-po-szczytach-gor/> (dostęp: 29.11.2016)
- Oddział szkoły Tadeusz Sadowski Bukovica, <http://www.groharca.si/index.php/ps-bukovica> (dostęp: 29.11.2016)
- Plan odnowy miejscowości Babica na lata 2009–2015*, dostępny na stronie <http://bip.malopolska.pl/umwadowice/Article/get/id,150479.html> (dostęp: 29.11.2016)
- A. Siemionow, *Ziemia Wadowicka. Monografia turystyczno-krajoznawcza*, Wadowice 1984
- Stowarzyszenie byłych bojowników o wyzwolenie narodowe w miejscowości Škofja Loka, <http://zbnobskofjaloka.weebly.com/bukovica.html> (dostęp: 29.11.2016)
- Strony o Polakach w Bośni*, <http://polacy-w-bosni.pl/?zabici-polacy-w-czasie-ii-wojny-swiatowej-1941-1946-na-terenie-bosni-i-terenach-przyleglych,34> (dostęp: 29.11.2016)
- Szlaki turystyczne Małopolski, <http://malopolska.szlaki.pttk.pl/2460-pttk-malopolska-babica> (dostęp: 29.11.2016)
- B. Szpila, *Zapomniany bohater*, www.beskidzka24.pl/wadowice/artukul,zapomniany_bohater,15301.html (dostęp: 29.11.2016)
- M. Tanty, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003
- „The Slovenia Times”, <http://www.sloveniatimes.com/memorial-to-polish-wwii-soldier-unveiled-in-postojna> (dostęp: 29.11.2016)
- Wadowickie ślady historii*, oprac. Z. Jurczak [i in.], Wadowice 1987
- H. White, *Polityka czasów nowoczesnych a sfera wyobraźni historycznej*, przeł. T. Dobrogoszcz [w:] H. White, *Przeszłość praktyczna*, red. E. Domańska, Kraków 2014

M. Witkowski, *Pomniki i tablice z lat 1945–1989* https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0ahUK Ewiv97ru0s3QAhVMjwKHZv3CAUQFggguMAM&url=http%3A%2F%2Fbip.malopolska.pl%2Fumwadowice%2FDownload%2Fget%2Fid%2C1340282.html&usg=AFQjCNH_f_SCJvlp_6MFsQT4Er32N3tM8g&cad=rja (dostęp: 29.11.2016)

J. Woydyło, *Tomo. Polak wśród jugosłowiańskich partyzantów*, Warszawa 1966
Zespół Szkół Publicznych w Wysokiej, <http://www.gimwysoka.iap.pl/2.html> (dostęp: 24.11.2016)

SUMMARY

Monika Sagała

A REMEMBRANCE AND OBLIVION IN THE CULTURE THE CASE OF TADEUSZ SADOWSKI, AKA TOMO

The article raises the matter of keeping in and erasing some people from a collective memory based on the example of Tadeusz Sadowski, aka Tomo (1922–1944), a Polish partisan fighting during World War II in the partisan units in Yugoslavia. The materials gathered (books, articles, internet publications) allowed the author to show on paper how Sadowski was presented in Yugoslavia (and later in Slovenia), and in Poland following the end of the war. As a result of the performed research the author has managed to demonstrate what changes have occurred in the perception of this Polish person in the cultural memory over the years and how he is currently perceived in both countries, as well as to identify possible causes of this phenomenon.

KEY WORDS: TADEUSZ SADOWSKI – TOMO – YUGOSLAVIA – SLOVENIA – WORLD
WAR II – COLLECTIVE MEMORY

Monika Sagała – e-mail: sagalo.monika@gmail.com